

זכויות האדם בירושלים המזרחית

האלימות והמתח גואים

נכון לנובמבר 2014, מועד כתיבת שורות אלה, אירוע רודף אירוע בירושלים, והעיר החוקה מרגיעה. מזה מספר שנים רף המתח והאלימות בירושלים המזרחית נמצא במגמת עליה, ובשבוע הראשון של יולי 2014 הוא הגיע לנקודת רתיחה. המציאות החדשה שנוצרה בעיר המזרחית מתאפיינת **באלימות ובהתנגשויות על בסיס יום-יומי כמעט, ובהפרעה גדולה לשגרת החיים בשכונות**. היא הובילה לעיסוק נרחב יותר בתקשורת, בציבור, ובקרב מקבלי ההחלטות במציאות החיים בירושלים המזרחית ובסוגיית היחסים בין תושביה לבין מדינת ישראל.

המורכבות הגדולה והקשיים שעמם מתמודדים פלסטינים בירושלים במשך כמעט חמישה עשורים חשובים להבנת הרקע להסלמה הנוכחית. ביוני 1967 הוחל המשפט הישראלי על שטח גדול במזרחה של ירושלים. תושביו הפכו לתושבי קבע בישראל, ובכך סופחו לתוך המערכת החוקית-בירוקרטית של המדינה. הסיפוח נעשה בניגוד למשפט הבינלאומי, ולא הוכר על ידי מדינות העולם. הפלסטינים רואים בשליטה הישראלית בירושלים המזרחית כיבוש לכל דבר ועניין. הרשויות הישראליות מצדן מתייחסות לתושבים הפלסטינים יותר כאל איום ביטחוני ופחות כאל תושבים שהמדינה בחרה להכניס לתחום אחריותה, ושחובתן להעניק להם שירותים וזכויות. כתוצאה מכך **כל היבטי החיים בירושלים המזרחית, במיוחד כאלה שנוגעים ביחסים של התושבים עם רשויות המדינה, מושפעים ישירות מסוגיות הכיבוש והסיפוח**.

האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים, שמונה כיום כ-37% מסך תושבי העיר,³⁵¹ סובלת מהזנחה בהיקף בלתי נתפס: שירותים עירוניים דוגמת איסוף אשפה, ריבוד כבישים ותאורה מסופקים באופן מינימלי בלבד, והתושבים סובלים ממחסור חריף במבני ציבור ובמתקנים דוגמת בתי ספר, גני ילדים עירוניים וגני שעשועים, ומהיעדרם של אזורי תעשייה ומסחר, מוסדות חברה ותרבות וכיוצא באלה. בשל הפקעת קרקעות נרחבת והיעדר תכנון ופיתוח מצד רשויות המדינה, בונים התושבים את בתיהם בלא היתרים, ומתמודדים עם הריסות בתים ועם קנסות גבוהים המושגות עליהם בגין בנייה ללא היתר.³⁵² המכשולים התכנוניים מולידים שורה של בעיות חמורות, כגון מניעת התחברות חוקית למים ולביוב ואי הסדרה של מבני ציבור ותשתיות. מדיניות האפליה וההזנחה מתבטאת בנתוני המוסד לביטוח לאומי, לפיהם כ-75% מהפלסטינים וכ-82% מהילדים הפלסטינים המתגוררים בירושלים חיים מתחת לקו העוני.³⁵³

בקיצ האחרון, לאחר רציחתם של הנערים איל יפרח, נפתלי פרנקל וגיל-עד שער ושל הנער מוחמד אבו ח'דיר משכונת שועפאט, ולאחר מכן על רקע הלחימה ברצועת עזה, חוותה ירושלים הסלמה חריפה. מהצד הפלסטיני נרשמו מהומות, יידוי אבנים, גרימת נזקים לרכוש ועימותים עם שוטרים.³⁵⁴ שועפאט, סילואן, עיסאווייה ושכונות אחרות הפכו במשך ימים ולילות ארוכים לזירות קרב. חסימות דרכים ופעילות משטרתית אינטנסיבית הפרו לחלוטין את השגרה בכל השכונות.

³⁵¹ [לקט נתונים לרגל יום ירושלים](#), הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 25.5.2014. מבוסס על נתוני 2013-2012.

³⁵² להרחבה ראו למשל: פניית האגודה לזכויות האזרח ובמקום – מתכננים למען זכויות תכנון לוועדת הפנים והגנת הסביבה בכנסת, 5.2.2012, <http://www.acri.org.il/he/19003>; [משבר התכנון בירושלים המזרחית: כיצד להבין את תופעת הבנייה "הבלתי חוקית" בירושלים](#), המשרד לתיאום עניינים הויתריים של האו"ם (להלן: OCHA), אפריל 2009.

³⁵³ מירי אנדבלד ואח', [ממדי העוני והפערים החברתיים 2012](#), המוסד לביטוח לאומי, דצמבר 2013, לוח 11 בעמ' 30.

³⁵⁴ ראו למשל: נועם (דבול) דביר, אליאור לוי, עומרי אפרים וחסן שעלאן, [דיווח כי "נער ערבי נחטף"; גופה ביער ירושלים, מהומות בשועפאט](#), ynet, 2.7.2014; אליאור לוי ונועם (דבול) דביר, [2 פלסטינים נהרגו בקלנדיה; עימותים בי-ם](#), ynet, 25.7.2014.

האלימות גלשה גם למערב העיר. בתחילת אוגוסט ביצעו פלסטינים ביום אחד שני פיגועים – פיגוע דריסה שבו נהרג אדם אחד ונפצעו חמישה, ופיגוע ירי שבו נפצע קשה חייל.³⁵⁵

באותה תקופה חלה בירושלים גם עלייה ניכרת באלימות ובתקיפות של פלסטינים מצד יהודים – תופעה שהלכה והתרחבה בשנים האחרונות. כך למשל, במהלך הלוויתיהם של שלושת הנערים שנחטפו חילצה המשטרה לפחות שמונה ערבים מהמון זועם ועצרה 47 חשודים בהתפרעות.³⁵⁶ בשורה של אירועים אלימים בהמשך הקיץ הותקפו נהגי אוטובוסים ומוניות, בהם נהג אוטובוס ערבי שהותקף על ידי ארבעה אנשים עד לאיבוד הכרה,³⁵⁷ וקבוצת צעירים יהודים תקפה קשות שני צעירים פלסטינים שהגיעו לשכונת נווה יעקב.³⁵⁸

גם לאחר תום הלחימה בעזה ירושלים לא נרגעה. יידי האבנים על הרכבת הקלה על ידי פלסטינים והחיכוכים בין המשטרה לצעירים פלסטינים נמשכות,³⁵⁹ כמו גם פיגועים קטלניים נגד יהודים ותקיפות של פלסטינים על ידי יהודים במערב העיר.³⁶⁰ שלושה חודשים ויותר לאחר תום הלחימה, תושבים פלסטינים פוחדים להגיע למרכז העיר, ותושבים יהודים יורדים מהרכבת הקלה הרחק ממחוז חפצם כדי לא לעבור בשכונות הערביות.³⁶¹ באוקטובר נהרגו תינוקות וצעירה בת 20 ושבעה בני אדם נפצעו בפיגוע דריסה שביצע פלסטיני,³⁶² ויהודה גליק, פעיל למען עליית יהודים להר הבית, נפצע קשה בניסיון התנקשות.³⁶³ בשכונות הפלסטיניות ממשיכים התושבים לסבול מפגיעותיו של נוזל ה"בואש" המצחין³⁶⁴ ומגז מדמיע. מבצעי אכיפה בשכונות הפלסטיניות שיזמו עיריית ירושלים, ההוצאה לפועל וגופים נוספים, העלו את מפלס המתח והעוינות.³⁶⁵ בתחילת נובמבר נחסמו דרכי הגישה המרכזיות לשלוש שכונות בירושלים המזרחית, תוך פגיעה קשה בשגרת חייהם של עשרות אלפי תושבים שאינם מעורבים באירועים.³⁶⁶ בפיגוע אכזרי בבית כנסת בהר נוף³⁶⁷ קיפחו את חייהם עוד ארבעה בני אדם, במעגל שסופו אינו נראה לעין.

³⁵⁵ יוסי אלי, [הרוג וחמישה פצועים בפיגוע דריסה בירושלים](#), וואלה, 4.8.2014; יוסי אלי, [חייל נפצע קשה מירי בהר הצופים בירושלים; מצוד אחר הירור](#), וואלה, 4.8.2014.

³⁵⁶ אביאל מגזי, [אישומים נגד נערים שהתפרעו בגשר המיתרים](#), ynet, 2.7.2014; נועם (דבול) דביר, [כך נראה כמעט לינץ' בערבים בירושלים](#), ynet, 2.7.2014.

³⁵⁷ ניר חסון, [הגלעד לזכר מוחמד אבו־חדיר הושחת בשנית; גל תקיפות נגד ערבים בירושלים](#), 13.7.2014; ניר חסון, [כתב אישום נגד שלושה תושבי ירושלים שתקפו והכו נהג מונית ערבי](#), הארץ, 5.9.2014; אוהד חמו, [תופעה מכוערת בבירה: "נהג ערבי? לא תתפרנס כאן"](#), mako, 10.9.2014; [אלימות לאומנית בירושלים יולי 2014](#), עיר עמים, 25.8.2014.

³⁵⁸ יוסי אלי, [שלושה יהודים נעצרו בחשד לתקיפת פלסטינים בירושלים](#), וואלה, 30.7.2014; ³⁵⁹ ראו למשל: ניר חסון, [פעילות הרכבת הקלה בירושלים צומצמת משמעותית עקב יידי אבנים](#), הארץ, 12.10.2014.

³⁶⁰ ראו למשל: יאיר אלטמן, [תיעוד: תוקפים ערבי בירושלים במוטות על רקע גזעני](#), וואלה, 14.10.2014; ניר חסון, [27 נהגי אגד ממזרח ירושלים התפטרו בטענה שהם חוששים לחייהם](#), הארץ, 20.11.2014.

³⁶¹ עפר פטרסבורג, [פסים של אלימות](#), ידיעות אחרונות, 19.10.2014; ³⁶² נועם (דבול) דביר, [נפטרה הצעירה שנפצעה אנושות בפיגוע בים](#), ynet, 26.10.2014; ³⁶³ ניר חסון, גילי כהן וג'קי חורי, [שב"כ: נורה למוות הפלסטיני החשוד בניסיון ההתנקשות ביהודה גליק](#), הארץ, 30.10.2014.

³⁶⁴ חגי מטר, [צפו: המשטרה מצפה בית ספר ובתים במזרח ירושלים בנוזל מצחין כענישה](#), אתר "שיחה מקומית", 14.11.2014; פניית האגודה לזכויות האזרח למפכ"ל המשטרה, 24.11.2014, <http://www.acri.org.il/he/33429>.

³⁶⁵ ניר חסון, [קנסות, החרמות והריסות במזרח ירושלים: הרשויות מאחדות כוחות בענישה](#), הארץ, 5.11.2014.

³⁶⁶ במענה לפניית האגודה לזכויות האזרח נמסר ממשטרת מחוז ירושלים כי המשטרה "אינה מקלה ראש במצוקה הנגרמת לתושבי שכונות מזרח ירושלים, אולם היא נחושה למלא אחר חובתה ואחריותה לשמירת הסדר הציבורי וביטחון הנפש והרכוש [...] לא בענישה והתעמרות חלילה, כי אם בביטחון, עסקינן [...] כאשר יתאפשר הדבר, יוסרו חסימות אלו ותשוב השגרה למכונה". פניית האגודה לזכויות האזרח למפקד מחוז ירושלים מ-10.11.2014 ותשובת המשטרה מ-20.11.2014, <http://www.acri.org.il/he/33245>.

³⁶⁷ נועם (דבול) דביר, עומרי אפרים, קובי נחשוני, אליאור לוי, שחר חי וירון קלנר, [טבח בבית כנסת בירושלים: מחבלים ירו ותקפו בגרזנים, 4 מתפללים נרצחו](#), ynet, 18.11.2014.

שימוש מופרז בכוח מצד המשטרה

במצב המורכב והנפיץ בירושלים המזרחית, היחסים בין המשטרה (כולל משמר הגבול – מג"ב) לבין התושבים הפלסטינים מתאפיינים בחשדנות ובעוינות משני הצדדים. המשטרה נכנסת לשכונות הפלסטיניות בדרך כלל כדי "להשליט סדר", והתושבים הפלסטינים אינם תופסים אותה כגוף שפועל להגן עליהם ולשרת אותם: לנוכח ניסיון העבר נתפסת המשטרה בעיניהם כגוף כובש, עוין, בעל כוח המופעל בדרך כלל נגדם, המתעלם מצרכיהם וביטחונם, ומעדיף את האינטרסים של האוכלוסייה היהודית בעיר.

שימוש מופרז בכוח על ידי המשטרה ומג"ב, ושימוש חורג באמצעים לפיזור הפגנות והפרות סדר בלב שכונות מגורים צפופות, הפכו לדבר שבשגרה בירושלים המזרחית מאז התגברות המתיחות ביולי האחרון. חשוב לציין כי המשטרה בירושלים המזרחית נאלצת לתפקד בסיטואציות קשות ומורכבות, ומתמודדת עם הפרות סדר ואף עם מצבים מסכני חיים. ברור כי תפקידה של המשטרה לשמור על הסדר ולפזר אירועים המאיימים על שלום הציבור. אולם מוטלת עליה החובה להקפיד על דרכי התנהלות חוקיות, תקינות וראויות, ובעיקר – על **שימוש מושכל, מידתי ומחושב בכוח העומד לרשותה**. בפרט, לא סביר שהטיפול במפרי סדר יעשה תוך פגיעה קשה ולא מוצדקת באוכלוסייה כולה.

מאז חודש יולי התרבו העדויות על התנהלות בעייתית ואף פלילית של שוטרים מיחידת שונות. עדויות שגבתה האגודה לזכויות האזרח כללו בין השאר דיווחים על **אלימות** פיזית קשה מצד המשטרה, גם כלפי תושבים שלא היו מעורבים במהומות, כולל אלימות שהובילה לאשפוזים ממושכים. בתקשורת פורסם סרטון מזעזע במיוחד, המראה שוטרי מג"ב מכים נמרצות ובצורה ברוטלית את הנער טארק אבו ח'דיר, בעודו שכוב ואזוק.³⁶⁸ בספטמבר פורסם כי המחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש) הגישה כתב אישום נגד אחד השוטרים.³⁶⁹ עדויות שנגבו בשכונות שונות העלו כי המשטרה השתמשה ב"**כדורי ספוג**" באופן המנוגד לכאורה לנוהל המשטרתית המזהיר מפגיעה בפלג הגוף העליון, ותוך גרימת פגיעות קשות בפנים ובראש. לפחות שלושה עיתונאים שסיקרו את האירועים ולבשו אפודים שזיהו אותם כאנשי תקשורת נפגעו מכדורי ספוג בראש ובכתף.³⁷⁰ בתחילת ספטמבר מת מפצעיו מוחמד סנוקרוט, בן 16, לאחר שנפצע בוואדי ג'וז, ככל הנראה מפגיעת כדור ספוג בראשו.³⁷¹ באתר "הארץ" פורסם כי המשטרה הכניסה לשימוש כדור ספוג מסוג חדש – כבד, קשיח ומסוכן יותר מהכדורים שהיו בשימוש עד כה.³⁷²

בחודשיים שלאחר רצח הנער מוחמד אבו ח'דיר משועפאט ניהלה המשטרה מבצע **מעצרים** רחב היקף בירושלים המזרחית. על פי מידע שפורסם בתקשורת, בששת השבועות שמתחילת יולי ועד אמצע אוגוסט נעצרו כ-550 תושבים פלסטינים בירושלים המזרחית, כשליש מהם קטינים.³⁷³

³⁶⁸ עמרי מניב ואור הלר, **תיעוד: שוטרי מג"ב מכים את בן דודו של מוחמד אבו ח'דיר**, נענע10, 5.7.2014;

נר חסון, **פלסטינים: אלימות קשה מצד שוטרים בעימותים במזרח ירושלים**, הארץ, 6.7.2014.

³⁶⁹ **מח"ש נגד שוטר: "הכה עצור עד אובדן חושים"**, nrg, 10.9.2014.

³⁷⁰ בתגובה לפניית האגודה לזכויות האזרח נמסר מלשכת מפכ"ל המשטרה כי מדובר היה בהפרות סדר

חריגות וחמורות, שבמהלכן נפגעו עשרות שוטרים ונגרם נזק רב לרכוש ציבורי, וכי "השימוש הנרחב באמצעים

השונים נגרז באופן ישיר מהיקף האירועים, אופיים והאלימות החריגה שהופעלה בהם, ונעשה באופן מידתי

ובכפוף לאישורים המתאימים". עוד נטען כי העיתונאים שנפצעו הפרו את הוראות השוטרים שלא להיכנס

לאזור. פניית האגודה, 16.7.2014, ותגובת המשטרה, 17.7.2014: <http://www.acri.org.il/he/32024>.

³⁷¹ ניר חסון, **השוטר שגרם למות נער פלסטיני נחקר בחשד שירה בראשו ולא ברגלו**, הארץ, 7.11.2014.

³⁷² ניר חסון, **תחקיר "הארץ": המשטרה הכניסה לשימוש כדורי ספוג חדשים ומסוכנים**, הארץ, 12.9.2014.

ראו גם: ניר חסון, **פלסטיני בן 11 נפצע באורח קשה בירושלים, ככל הנראה מכדור ספוג**, הארץ,

13.11.2014.

³⁷³ **הלילה: כ-60 ערבים נעצרו בהפרות סדר במזרח ירושלים**, אתר רשות השידור, 13.8.2014. בהקשר זה

יש לציין כי הוראות החוק ופקודות המטה הארצי של המשטרה מטילות מגבלות על חקירת קטינים החשודים

בפלילים, ומעניקות להם הגנות מיוחדות. אולם קטינים מירושלים המזרחית הנעצרים ונחקרים, בדרך כלל

בחדש למעורבות בידוויי אבנים, חשופים במיוחד להפרת זכויותיהם. בין השאר הם סובלים דרך שגרה

מההפרות הבאות: שימוש במעצר ככלי שיגרת לאיסוף מידע, הפחדה והרתעה, בניגוד לחוק שמחייב כי

לעתים בוצעו המעצרים בשעות הקטנות של הלילה ולפנות בוקר. מעדויות שגבתה האגודה לזכויות האזרח עולה, כי בחלק מהמקרים היו השוטרים רעולי פנים ולא ענדו תגי זיהוי – באופן שנראה מנוגד לחוק ולנוהלי המשטרה, הקובעים כי שוטר חייב לענוד תג זיהוי וכן לפעול בפנים גלויות, אלא במקרים חריגים. בתגובה לפניית האגודה לזכויות האזרח לא התייחסה המשטרה למקרים ספציפיים שבהם עלו הטענות, אך דיווחה כי בעקבות הפנייה הוראות הנוהל בעניין כיוסי הפנים חודדו לכל היחידות.³⁷⁴

במהלך אוקטובר ונובמבר נחסמו הכניסות הראשיות לשלוש שכונות, וכ-50,000 תושבים נאלצו להיכנס ולצאת מהן בדרכים צדדיות ופקוקות.³⁷⁵ חמור מכך, מעדויות שהגיעו לאגודה לזכויות האזרח כי בחודשים האחרונים המשטרה השתמשה ברכב ה"בואש"³⁷⁶ באופן מופרז ובלתי סביר, דבר שגרם לנזקי רכוש רבים ואף לנזקי גוף בקרב התושבים הפלסטינים. על פי עדויות של תושבים משכונות שונות, המשטרה התיזה את נזל הבואש ללא הבחנה לעבר בתים, אנשים ומסעדות הומות אדם, ברחובות צפופים, תוך כדי פגיעה בתושבים תמימים, שסבלו מהריח הנורא במשך ימים ארוכים. מהעדויות עולה כי בחלק מהמקרים השימוש בבואש נעשה ללא כל הצדקה נראית לעין, באופן שרירותי ומבלי שהתרחשו באותה עת הפרות סדר. משטרת מחוז ירושלים טענה בתשובה לפניית האגודה כי השימוש בבואש, כולל באזורי מגורים צפופים ובאזורי מסחר, נעשה בהתאם לנוהל, וכי לא נפל פגם בהתנהלותה במקרים המתוארים בפניות.³⁷⁷

חובתה של המשטרה להשיב את הסדר ואת הביטחון על כנם ולדאוג לבטחונם של כלל תושבי העיר, תוך הקפדה מלאה על המגבלות שמטיל החוק על השימוש בכוח שבידיה. מגבלות אלה נועדו להבטיח שזכויות האדם הבסיסיות יכובדו, וביתר שאת בימים קשים. מול המציאות הקשה בירושלים המזרחית, על מפקדי המשטרה להזהיר את הכוחות שבשטח, באופן שאינו משתמע לשתי פנים, מפני שימוש באלימות ובכוח לא סבירים במהלך הפגנות והפרות סדר. על המפקד ל"מפקד המחוז לדאוג למצות את הדין עם שוטרים שהפרו את החוק, ולרענן את הנהלים שנועדו להגן על חיי אדם ועל זכויות אדם. התעלמות של בכירי המשטרה מהעדויות הרבות על מה שמתרחש בשטח מזה חודשים ארוכים עלולה להתפרש כמתן יד חופשית להמשך הפרות החמורות של זכויות האדם בירושלים המזרחית.

המעצר ישמש כאמצעי אחרון בטיפול בקטינים; חקירה ללא נוכחות הורים; איזוק; עיכוב ומעצר של קטינים מתחת לגיל האחריות הפלילית; שימוש באלימות ובאיומים בחקירה; ועוד. להרחבה ראו: פניית האגודה לזכויות האזרח ליו"ר הוועדה לפניות הציבור בכנסת, 3.11.2013, <http://www.acri.org.il/he/29026>; זכויות האדם בישראל – תמונת מצב 2011, ה"ש 346 לעיל, בעמ' 24 ואילך; נסרין עליאן, הפרת הוראות חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) התשל"א-1971 בטיפול המשטרה בקטינים בירושלים המזרחית, האגודה לזכויות האזרח, מרץ 2011.

³⁷⁴ פניית האגודה לזכויות האזרח למפקד"ל המשטרה, 25.8.2014, ותשובת המשטרה, 18.9.2014: <http://www.acri.org.il/he/32573>.

³⁷⁵ ראו פניית האגודה לזכויות האזרח למפקד מחוז ירושלים ותשובת המשטרה, ה"ש 374 לעיל. ³⁷⁶ "בואש" הוא נזל מצחין שמונת בכוח רב מרכב משטרה, כאמצעי לפיזור הפגנות. מלבד הצחנה והבחילה של ה"ש 346 לעיל, בעמ' 24 ואילך; נסרין עליאן, הפרת הוראות חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול) התשל"א-1971 בטיפול המשטרה בקטינים בירושלים המזרחית, האגודה לזכויות האזרח, מרץ 2011.

³⁷⁷ פניות האגודה מ-5.8.2014 ומ-28.8.2014, תשובות המשטרה מ-1.9.2014 ומ-18.9.2014: <http://www.acri.org.il/he/32429>.

תכנית החומש

בסוף יוני 2014 אישרה הממשלה, לראשונה בתולדותיה, **תכנית חומש לירושלים המזרחית, בתקציב כולל של כ-300 מיליון ש"ח**.³⁷⁸ התכנית נועדה להתמודד עם המצב הביטחוני בירושלים ולקדם פיתוח כלכלי-חברתי בשכונות הפלסטיניות מתוך תפיסה שקיים "קשר הדוק בין היקף ורמת האלימות של תושבים ממזרח ירושלים לבין רמת החיים בשכונות במזרח העיר".³⁷⁹ בשל כך הוחלט כי שלישי מסך התקציב, 95.4 מיליון ש"ח, יושקעו בביטחון, ושני שלישים מהתקציב, 200 מיליון ש"ח, יופנו לשיפור תשתיות, לחינוך, לרווחה ולתעסוקה.

המשאבים שיושקעו בפיתוח ובתשתיות, כמו גם בחינוך וברווחה, הם בעלי חשיבות גדולה לתושביה הפלסטינים של ירושלים, שסובלים מהזנחה ארוכת שנים בשכונותיהם ומפגיעה ממושכת בזכויותיהם הבסיסיות. היקף ההשקעה – 200 מיליון ש"ח – רחוק מלמלא את המחסורים האדירים, אך אין חולק כי מדובר בסכום הגדול ביותר שממשלת ישראל התחייבה להשקיע בירושלים המזרחית בפרק זמן של מספר שנים, והוא יוכל להוביל לשיפורים משמעותיים. כך למשל, במסגרת התכנית צפויים להתווסף 30 תקנים של עובדים סוציאליים ועובדי קידום נוער, שיסייעו בהקלת העומס הגדול הקיים היום בלשכות הרווחה של מזרח העיר. יחד עם זאת, קריאה בדברי ההסבר לתכנית ובחינת הדיונים שקדמו לה מלמדים כי **מטרת-העל של התכנית איננה מימוש זכויותיהם של תושבי ירושלים, אלא הידוק השליטה הישראלית בירושלים המזרחית** וחיזוק הזיקה בין תושביה למדינת ישראל.

כך, צוות בין-משרדי שבחן במהלך 2013-2014 את התערערות המצב הביטחוני בירושלים, קבע כי ההחמרה במצב הביטחוני הביאה "לפגיעה ממשית ביכולתה של מדינת ישראל לקיים משילות אפקטיבית בשטח שנמצא תחת ריבונותה, להרחקת מבקרים ישראלים מאתרים היסטוריים כמו בית הקברות בהר הזיתים, ולשגרת חיים בלתי נסבלת עבור התושבים המתגוררים במקום".³⁸⁰ בראיון שהעניק שר הכלכלה והשר לירושלים והתפוצות נפתלי בנט עם אישור התכנית בממשלה הוא אמר כי "היום אנחנו מעמיקים את הריבונות הישראלית בירושלים המאוחדת – לא במילים אלא במעשים".³⁸¹ רוח זו שזורה לאורך התכנית כולה ועולה באופן ברור מפרטי הסעיפים שלה ומדברי ההסבר המלווים אותה. בכך, התכנית אינה מהווה הכרה ברורה של ממשלת ישראל במחויבותה למימוש זכויותיהם של התושבים הפלסטינים בירושלים לחינוך, לתעסוקה, לשירותי רווחה וכיצא באלה, אלא קובעת כי קיים אינטרס ישראלי ריבוני ובטחוני להשקעה באפיקים אלו.

בתחום החינוך, לדוגמה, מתוך 47 מיליון ש"ח שאמורים להיות מושקעים בשנים 2014-2018, הוחלט כי 18 מיליון ש"ח – 38% מסך תקציב החינוך – יוקדשו לצורך הגדלת מספר בוגרי הבגרות הישראלית, במציאות שבה אחוזים בודדים בלבד מתלמידי התיכון הפלסטינים בירושלים בכלל ניגשים לבגרות הישראלית.³⁸² נוסף על כך יושקעו 3 מיליון ש"ח לצורך תגבור לימודי עברית בבתי ספר. לעומת זאת הסעיף למניעת נשירה תוקצב בסך 5.4 מיליון ש"ח, אף כי הנשירה מלימודים בירושלים המזרחית היא בעיה בוערת, ושיעור הנשירה של תלמידי י"ב עומד

³⁷⁸ [הממשלה אישרה את תוכנית ראש הממשלה לתוספת של 300 מיליון ₪ לפיתוח כלכלי-חברתי בירושלים](#), אתר משרד ראש הממשלה, 29.6.2014. התכנית במלואה מובאת ב: ברק רביד וניר חסון, [הממשלה אישרה תוכנית להעמקת השליטה במזרח ירושלים](#), הארץ, 29.6.2014.

³⁷⁹ [הממשלה אישרה את תוכנית ראש הממשלה לתוספת של 300 מיליון ₪ לפיתוח כלכלי-חברתי בירושלים](#), ה"ש 378 לעיל.

³⁸⁰ [צוות בנושא המצב הביטחוני במזרח ירושלים: סיכום עבודת הצוות והמלצות לפעולה](#), 26.6.2014, באתר משרד ראש הממשלה, bit.ly/1u0MyHi, בסע' 1.

³⁸¹ חזקי עזרא, ["המטרה – להעמיק הריבונות על ירושלים המזרחית"](#), ערוץ 7, 29.6.2014.

³⁸² כמעט כל התלמידים הפלסטינים בירושלים ניגשים בתום 12 שנות לימודים לבחינות התווג'יהי הפלסטיניות.

על כ-36%³⁸³ צודקים מחברי התכנית באמרם כי צעירים וצעירות פלסטינים-ירושלמים שילמדו את השפה העברית ואת תכנית הבגרות הישראלית יוכלו להשתלב ביתר קלות במוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל ובשוק העבודה הישראלי. אלא שמרבית הציבור הפלסטיני בירושלים ממשיך לדרוש כי בתיכונים ילמדו את תכנית הלימודים הפלסטינית ולא את הבגרות הישראלית. ההשקעה באפיקים אלו בלבד, של לימוד עברית והכנה לבגרות, תוך הזנחת אפיקי לימודים מקבילים הסובלים מרמה ירודה והעדר תקציבים, מלמדת על מגמת התכנית. חמור מכך, התכנית מתעלמת מבעיית היסוד של החינוך בירושלים המזרחית – **הצורך הדחוף לבנות עשרות בתי ספר עירוניים חדשים**, יסודיים ותיכונים, כדי להתגבר על המחסור האדיר בכיתות לימוד.³⁸⁴

במסגרת התכנית יתקיים **סקר תשתיות** מקיף וראשון מסוגו בשכונות הפלסטיניות, שיבחן את הצרכים במגוון תחומים כגון כבישים, ניקוז, ביוב ותאורה. זה עשרות בשנים התשתיות הכושלות בשכונות אלו אינן מספקות את צרכי האוכלוסייה ההולכת וגדלה. יש לברך על המיליונים שיושקעו במסגרת התכנית, ובוודאי ישפרו את איכות החיים. יחד עם זאת, יש להצטער על כך שהממשלה בחרה שלא לטפל בבעיית היסוד העומדת בבסיסם של התשתיות הרעועות ושל הקושי בפיתוח, הלא היא **מדיניות התכנון** הישראלית בירושלים המזרחית. במסגרת מדיניות ארוכת שנים זו הפקיעה ישראל קרקעות במזרח העיר לטובת פיתוח של שכונות ישראליות-יהודיות, ובקרקעות שנותרו לאוכלוסייה הפלסטינית הציבה שורה של מגבלות ואיסורים על בנייה ופיתוח.³⁸⁵ התוצאות הן משבר דיור ומתמשך ואיום קבוע בהריסת בתים. כל עוד נמשכת מדיניות תכנון זו, ההשקעה בתשתיות ובפיתוח לא תצליח להביא לצמצום פערים משמעותי. אי אפשר יהיה לבנות מבני ציבור כגון בתי ספר ולשכות רווחה, ואי אפשר יהיה לפתח עסקים.

משבר המים בשכונות שמעבר לחומת הפרדה

במרץ 2014 פסק לפתע זרם המים בבתיהם של עשרות אלפי תושבי השכונות ראס ח'מיס, ראס שחאדה, דחיית א-סלאם ומחנה הפליטים שועפאט. חיי התושבים, החיים בשכונות ירושלמיות שמעבר לחומת הפרדה,³⁸⁶ הפכו לבלתי נסבלים. כעבור מספר ימים חזרה אספקת המים באופן חלקי בלבד – חלק מהבתים נותרו מנותקים, ובאחרים פעלה אספקת המים רק שעות ספורות ביום או בזרם חלש מאוד. התושבים נאלצו לרכוש בקבוקי מים מינרלים או מים במיכלים ולצמצם מאוד את השימוש במים לצרכי היום-יום. פעולות פשוטות כמו הפעלת מכונת כביסה הפכו לבלתי אפשריות.³⁸⁷

ברקע למשבר המים הקשה עומדת **ההזנחה התכנונית** רבת השנים של המדינה ושל עיריית ירושלים את השכונות הפלסטיניות שבמזרח העיר, ובפרט את אלה שמעבר חומת הפרדה. על פי החוק אפשר לחבר בית לתשתיות המים והביוב רק אם הוא נבנה באופן חוקי. אלא שבהיעדר

³⁸³ להרחבה ולעדויות ילדים ראו פניית האגודה לזכויות האזרח ליו"ר ועדת החינוך בכנסת, 9.2.2014.

<http://www.acri.org.il/he/31558>

³⁸⁴ להרחבה ראו: אורי איתן ואח', **מערכת החינוך הכושלת בירושלים המזרחית – מעקב שנתי**, האגודה

לזכויות האזרח ועיר עמים, אוגוסט 2013.

³⁸⁵ פניית האגודה לזכויות האזרח ובמקום – מתכננים למען זכויות תכנון לוועדת הפנים והגנת הסביבה בכנסת,

ה"ש 352 לעיל; **משבר התכנון בירושלים המזרחית: כיצד להבין את תופעת הבנייה "הבלתי חוקית"**

בירושלים, ה"ש 352 לעיל.

³⁸⁶ להרחבה על השכונות הירושלמיות שמעבר לחומת הפרדה ראו: **זכויות האדם בישראל – תמונת מצב**

2013, ה"ש 53 לעיל, בעמ' 70-72.

³⁸⁷ לתיאור המשבר ראו: כתב העתירה בבג"ץ 2235/14 **סנדוקה נ' הרשות הממשלתית למים ולביוב**, באתר

האגודה לזכויות האזרח, <http://www.acri.org.il/he/?p=30915>; ג'מיל סנדוקה, **העוני של מערב ירושלים**

הוא לוקוסוס, וואלה, 27.3.2014; **בין העולמות – נעה מספרת איך נראה סיור בתוך השכונות המנותקות**

ממים, באתר "פעולה אחת ביום" מייסודה של האגודה לזכויות האזרח, 7.4.2014.

תכניות מתאר הולמות והסדרה תכנונית כוללת נבנו בשכונות המזרחיות אלפי בתים ובניינים בניגוד לחוק. לפי הערכות של חברת הגיחון (חברת המים של ירושלים), תשתיות המים והביוב באזור מחנה פליטים שועפאט ושלוש השכונות הסמוכות אליו מתאימות לכ-15,000 תושבים בלבד. המספר המדויק של התושבים המתגוררים כיום באזור אינו ידוע, אולם על פי הערכות התושבים הוא עומד כיום על כ-60,000-80,000 בני אדם.

בסוף חודש מרץ עתרה האגודה לזכויות האזרח לבג"ץ בשם תושבי השכונות ומינהל קהילתי עוטף ירושלים. העותרים דרשו את התערבותם המיידית של רשות המים, משרד התשתיות, חברת הגיחון ועיריית ירושלים,³⁸⁸ כדי להביא לחידוש מידי של אספקת המים לכל הבתים ולמצוא פתרונות לטווח ארוך למצב תשתיות המים באזור. בעקבות העתירה השתפרה אספקת המים. בדיון שהתקיים בראשית אפריל הסכימו שופטי בג"ץ כי הבעיה אקוטית וכי יש לפתור אותה. לאחר שתי ארכות שנתן בית המשפט לרשויות להציג התקדמות, התושבים עדיין ממתינים לפתרון מקיף.

³⁸⁸ בג"ץ 2235/14 סנדוקה נ' הרשות הממשלתית למים ולביוב, ה"ש 387 לעיל.